

ANALIZA FUNCȚIONAL-SEMANTICĂ A HIDRONIMELOR ROMÂNEȘTI DIN BAZINUL CRIȘURILOR

MAGDALENA KISS

Universitatea Eötvös Loránd, Budapesta, Ungaria

A functional-semantic analysis of hydronyms in the basin of the Criș rivers

Abstract: Firstly, my paper reviews the typological model that served as the theoretical basis for river naming. Secondly, this level of analysis involves the presentation of functional-semantic classes used in naming. As regards the linguistic elements used to form hydronyms, one can see that they may refer to the type of place into which the denotata can be classified. This function is called designation of the type of place (DT function) and it is always expressed by a hydrographic common name. On the other hand, the linguistic elements present in hydronyms may refer to the characteristics of the body of water (C function). Furthermore, one can also note the use of already existing names, a pattern that can be described by introducing the denominative function (D function). It is only the real, existing name that has this function, and its role – embedded in a new name – is identical to the one of its original toponymic meaning: referring to the denotatum. Hydronyms containing a name component that denotes the place itself (D function) may display several structures: there are mono-componential names (D structure), hydronyms with a hydrographic second component (D+DT structure), and hydronyms with a first component denoting a feature (C+D structure). While the first type is fairly well represented, the last one records only a few examples. An already existing, borrowed hydronym or one that has an internal genesis may be preceded by a component whose distinctive function is to refer to a characteristic of the body of water. This name type has the structure C+D and its representatives are mostly names of river branches or backwaters of the river denoted by the denominative component.

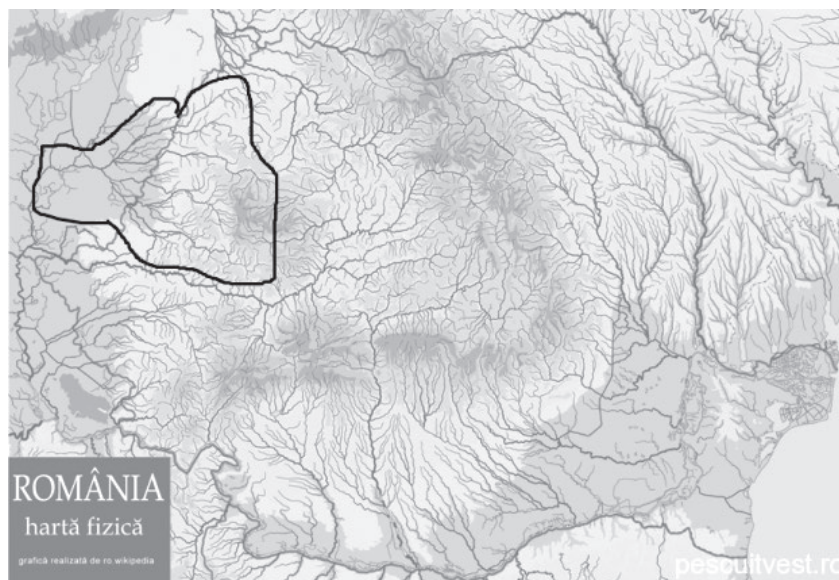
At the end of my paper, before listing the concluding remarks, I synthesise the results of my research and localise the names on the map of Romania, on the territory of the basin of the Criș rivers.

Keywords: hydronyms, Criș rivers, functional-semantic categories.

Dintre toponime, cele mai vechi sunt, de regulă, hidronimele, pe care oamenii dintr-o zonă le preiau unii de la alții și pe care le transmit mai departe, în timp ce conținutul semantic al numelor de ape parțial se perpetuează. Astfel, rolul hidronimelor de punte lingvistică ajută la stabilirea compoziției etnice a teritoriului. Cele mai importante hidronime, nu numai în timp, ci și în spațiu, stabilesc legături între regiuni, țări și, implicit, limbi diferite, fapt ce permite popoarelor să intre în contact lingvistic. De asemenea, numele apelor ce străbat mai multe țări se caracterizează prin interacțiune activă.

În lucrarea de față, abordăm analiza funcțional-semantică a hidronimelor românești din bazinul Crișurilor, analiză ce include și clasificarea semantică a hidronimelor maghiare care aparțin de acesta. Respectând aceeași metodă de cercetare pe care ne-am axat anterior (Kiss 2012a: 81–99), analizăm hidronimele pe baza modelului analitic de niveluri multiple promovat de István Hoffmann (1999: 210).

În culegerea materialului hidronimic din bazinul Crișurilor, am lucrat cu două tipuri de surse: pe de o parte, baza de date (Hunfalvy, Pesty, ETH.), dicționarele (dicționar geografic, FNEȘz, dicționar onomastic românesc: DOR, Iorgu; dicționar bilingv român-maghiar: Béla Kelemen; dicționar explicativ: TESz, DER, DEX), pe de altă parte am studiat diferite hărți cu scopul de a identifica în spațiu numele topice. Deoarece majoritatea hidronimelor sunt localizate pe teritoriul României, am preluat toate numele de ape cuprinse în baza de date actuală a Administrației Naționale „Apele Române” (ANAR), care cuprinde date în limba română, astfel încât aceste nume ne-au ajutat la orientarea pe hărțile hidrografice de astăzi. De fapt, hidronimele românești analizate sunt grupate în jurul celor trei afluenți principali ai Crișului, adică Crișul Repede, Negru și Alb, astfel încât din studiu am exclus hidronimele din bazinul Crișului Dublu și al Crișului Triplu (*Kettős- și Hármas-Körös*), deoarece nu am găsit nume românești de ape.

Harta 1. Bazinul Crișurilor

Indiscutabil, baza detaliată de nume de ape oferită de ANAR este de mare ajutor în munca de cercetare (Kiss 2009: 107); în același timp, hărțile, care cuprind un număr mare de hidronime, sunt cel puțin la fel de utile. Dintre hărțile militare, am cercetat primele trei, harta iosefină (1780–1784), harta franciscană (1806–1869) și segmentele de hărți cu evaluări făcute în Ardeal (1869–1873), Ungaria și Partium (1872–1884). Deși, segmentele de hărți reflectă doar numele celor mai mari râuri, aceste hidronime, comparate cu formele

ulterioare, sunt de ajutor în analiza etimologică (de ex. afluentul de dreapta al Crișului Alb apare menționat inițial *Csik-er*, apoi *Csiger*). De asemenea, de un real folos, în analiza hidronimelor, sunt și hărțile hidrologice recente, din România.

Conform interpretării semantice din monografia Hoffmann, procesul de denotație este o activitate conștientă, punând în relief aspectul distinctiv de notare a numelor de locuri. În consecință, denotația are în vedere un conținut semantic pentru formarea funcțională a părții de nume, astfel încât trimite la funcția de identificare. Desemnarea se poate face prin una sau mai multe noțiuni, cu alte cuvinte, prin toponime simple sau compuse. În funcție de aceasta, se pot clasifica părțile componente ale toponimelor, astfel încât o parte de nume are rolul de a identifica tipul de curs de apă (S), funcția denominativă (D) și caracteristici ale apei (C) (Hoffmann 1999: 210). În timp ce categoriile de mai sus se aplică în cazul numelor de ape simple, în cazul hidronimelor compuse, se asociază mai multe semne funcțional-semantice, alcătuiind o structură variată: S+C, S+D, C+D etc. Al doilea element din corpul numelui poate indica tipul de apă sau poate desemna apa în sine. Categoriile și subcategoriile semantice amintite sunt ilustrate de exemplele:

S	(<i>Vale</i>)
C	(<i>Lungșorul</i>)
D	(<i>Criș</i>)
S+C	(<i>Valea Mare</i>)
S+D	(<i>Râul Bistra</i>)
D+C	(<i>Crișul Repede</i>)

Hidronime care trimit la tipul cursului de apă (S)

Această clasă cuprinde acele toponime care se pot clasifica în nume marcate cu locație unică, astfel încât pentru desemnarea lor semantică, sunt potrivite exclusiv substantivele, mai precis lexeme care indică locul, tipul de loc, adică apelativele entopice (Hoffmann 1999: 208). Elementele lingvistice menite pentru descrierea cursurilor de ape se pot împărți în două grupe, în funcție de obârșia apei și de cursul ei; unele, în urma procesului de desemnare, dau nume izvorului, altele scurgerii. Din prima categorie, fac parte acele substantive comune devenite hidronime simple, precum *Izvor* (ETH. 10/B: 392) și *Szvor* (ETH. 10/C: 990) din cuvântul românesc *izvor*, *Izbuc* (ANAR) din rom. *a izbucni*, respectiv din substantivul comun rom. *izbuc* „izvor de debit alternat” (DEX), *Șipot* (ANAR.) din cuvântul rom. *șipot*. Cursurile mici de apă sunt numite: *Vale* (Pesty 1: 148a), *Ieruga* (HM3), *Pârâu*, *Șipotul*, *Pareu Șipotului*, *Vârciorog* și *Bulbuk* (ETH. 10/A: 100). Hidronimele românești simple care au la bază apelative entopice reprezintă 1,7% din numele de ape din arealul cercetat de pe teritoriul României, iar procentul raportat la întreg corpusul cules, inclusiv din partea maghiară, este surprinzător de mic (0,5%), dar depășește, totuși, proporția numelor maghiare (0,3%).

Hidronime care trimit la o caracteristică a apei (C)

Elementele care stau la baza acestei clase de hidronime descriu trăsături ale apei sau sisteme de relații. Pentru împărțirea tipurilor de caracteristici, am pornit de la modelul

propus de Hoffmann. În concordanță cu acesta, în primul grup am enumerat acele hidronime care se referă la caracteristicile locului, mărime, formă, compoziție geologică, culoare, vechime, funcție sau alte trăsături caracteristice. Următoarea clasă adună acele tipuri, care prezintă raportul locului față de un element extern sau de o condiție (de ex. vegetație, faună). Numele incluse în cel de-al treilea grup reflectă poziția apei în raport cu un alt toponim, hidronimul poate indica astfel apartenența la un anumit teritoriu sau poate desemna o altă direcție. A patra categorie este alcătuită din grupuri de nume analizabile în moduri diferite, referindu-ne aici la acele nume de ape a căror structură funcțională nu este evidentă, deoarece motivul denominației nu se leagă corect de situația de numire. Comparând hidronimele simple cu cele compuse, deducem că numele compuse prezintă o mai mare diversitate. În timp ce numele cu funcție S alcătuiesc 22,3% din corpusul român, hidronimele cu funcție S+C cuprind 48,2% din date.

Caracteristica apei

Numele care arată mărimea, forma, debitul, gustul, viteza, sunetul se referă la o caracteristică anume a scurgerii. Variațiile de la forma *vale*, în special diminutivele, denotă dimensiunea mai mică (*Vălosu*, *Valcsáú*, *Vâlceaua*, *Vălișoara*), în opoziție cu *Lungșoru* (ANAR.) < cuvântului *lung* + sufixul diminutival *-ușor*. Debitul inferior al cursului de apă este indicat prin hidronimul *Sărăcelu* (ANAR.), alcătuit din lexemul *sărac* + sufixul diminutival *-el(u)*; pe lângă sensul cuvântului român *sărac* se poate înțelege și „slab”, astfel încât numele apei se poate interpreta ca „apa care curge pe lângă un teren sărac (slab, sterp, neferit)”. Hidronimul *Crețu* (ANAR., Decei 1989: 172) se referă la aspectul buclat, diafan, iar *Albioara* (ANAR.) se poate explica prin înțelesul românescului *albie* (din lat. *alvea*) „curs de râu”, dar, mai probabil, credem că denumirea se referea, inițial, la compoziția geologică, și anume piatra albă (*V. petra alba*; HF). Majoritatea hidronimelor care au la bază apelative referitoare la natura solului trimit la aspectul pietros al cursului de apă (*Valea Pietroasă*, *Valea Pietrelor*), deși *Valea Pietrei* „fluviul pietrei” poate desemna și o relație de poziționare, dacă are ca punct de reper o anumită piatră sau una mai mare în dimensiuni. Hidronimul *Dulcele* (ANAR.) trimite la gust, lexemul *dulce* fiind articulat cu articolul hotărât *-le*.

Caracteristica apei este denotată și prin combinațiile de S+C, dintre care multe numiri trimit la tipul cursului de apă, al doilea termen făcând diferența de mărime: *Valea Mare*, *Valea Groasă* (HM3.), *Vale Lunge* (ETH. 10/C: 798), a *Pârâul Mare* (HM2), *Vale csel mare* (Pesty 1: 151b) și cu înțeles identic *V. Tsamare* (HM2). *Pârâul Mic* (ANAR.) păstrează numele de curs de apă mai scurt. Cu același sens, am înregistrat și *Valea cea Mică* (ANAR.) în care remarcăm articolul feminin, *Valea Scurtă* (ANAR.). Apele *Valea Strâmbă* și *Paro Sztrimbi* (ANAR.) au primit numele după forma cursului de apă. Apelativele entopice *vale* și *pârâu* se remarcă în două treimi din totalul hidronimelor compuse. Apelativele *fântână*, *izbuc* „debit alternat” (DEX) și *izvor* fac parte, de asemenea, din structura hidronimelor cu funcții S+C (de ex. *Valea de Izvoare*, *Valea Fântânilor*, *Valea Izbuc*). Cele mai multe numele referitoare la culoare, vizează nuanța închisă (*Valea Neagră*, *Vale Nyágra*, *Valea Negrii*), respectiv tonurile mai deschise – nume de fluviu cu înțelesul „râul alb”, ca de exemplu *Râul Alb* (ANAR.) și *Valea Laptelui* (ANAR.), în timp ce *Râul Roșu* (ANAR.) denotă natura periculoasă a fluviului (cf. *Lacu Roșu*). Totodată, se poate ca acest nume să trimită

la culoare, datorită concentrației ridicată de fier. Dintre hidronimele compuse care sugerează temperatura apei, numele cu origine slavă exprimă ideea de apă caldă (vezi la structura funcțională S+D), iar apelativele românești denumesc râurile cu apă rece: *Fântâna Rece* (Pesty 1: 142a și Pesty 2: 245b) și *Valea Rece* (HM3). În privința stării apelor, hidronimul *Valea Seacă* (ANAR.) reflectă debitul râului.

În număr mai mare sunt acele hidronime care se referă la poziționarea apei în relație cu un alt toponim, indicând caracteristici de relief (34), pădure (16), localitate (13) sau construcții (6) cu care râul a fost pus în relație în momentul alegerii denumirii. Cele mai frecvente substantive ce denumesc forme de relief prezente în structura hidronimelor sunt *luncă*, *ponor*, *sohodol*, *runc*, *peșteră* și *bârlogel*, dar și cele care se referă la nume de peșteră – *Vale Pestyeri* (HM2), *Vale Pestyere* (Pesty 1: 387a) și *Valea Peșterii* (ANAR.), respectiv numele comun *groapă* în hidronimul *Pârâul Gropilor* (ANAR.). Hidronimul *Vale Gruccului* se referă la repere toponimice mai înalte, iar numele de ape ca *Vale doszului* (Pesty 2: 159a) trimit la diferite părți ale formelor de relief, lexemul *dos* fiind partea dorsală a unui reper geografic. *Valea Pihodi* prezintă probabil o schimbare de formă prin eliminare de sunet din numele comun *prihod*. De asemenea, tot la forme de relief trimit și hidronimele *Valea Ciungului*, *Vale runkuluj* (FNESz. Nagyrunk), *Valea Pleș*, *Valea La Stână*, *Valea Sohodolului* (rom. *sohodol* „vale uscată/ fluviu în regiuni calcaroase”; DEX).

În cazul hidronimelor formate de la nume de arbori, se constată situarea râului în apropierea unor păduri sau livezi. Aceste hidronime au la bază apelative formate prin derivare cu sufixul colectiv *-iș*: *Aluniș* (ANAR.) < rom. *alună*, *Păltiniș* (ANAR.), *Afiniș* (ANAR.). Nu fac parte din aceeași categorie semantică acele nume, care, de altfel, formal seamănă cu cele de mai sus, dar de fapt sunt adaptări: *Gyepes* > *Gepiș*, *Fenes* > *Finiș*, *Sebes* > *Sebiș*. Găsim, de asemenea, perechi de hidronime dintre care unul este forma diminutivă a celuilalt (*-el*, *-ișor*): *Dude* (ANAR.), *Dudiță* (ANAR.), *Cornet* (HM3), *Cornișel* (AtLR.), *Brad* (ANAR.), *Brădișor* (ANAR.) sau *Parou Bredetzelluj* (ETH. 10/B: 695). Am înregistrat și hidronime create prin raportare la nume de arbuști, tufișuri, ca de exemplu *Târșă* (Decei 1989: 172), *Spinoasa* (ANAR.). Unele au forme de singular, altele de plural: *Rogoz* (HM3) și *Rogoazele* (ANAR.). Dintre numele de flori, apare la singular, *Galbenea* (ANAR.) și la plural, *Galbenele* (ANAR.). Proporția hidronimelor care conțin nume de copaci, respectiv apelative ce trimit la colective de arbori, tipuri de păduri este destul de ridicată și reflectă componența fostei vegetații. În afara pădurilor de pin mai sus menționate, hidronimele s-au format și din substantive care trimit la noțiunea de pădure de fag, ulm, plop, nuc și tei, dar, bineînțeles, *găsim* și apelative care denotă zone împădurite, fără a se preciza componența vegetației (de exemplu numele de ape care conțin lexemele *pădure* și *codru*). În structura hidronimele compuse s-au conservat nume de plante cultivate, denotând soiul și caracteristici: *cânepă* (*Peroul Kinyeptyi*; ETH. 10/A: 101) sau regionalismul bănățean și oltenesc (*Vale Paszulistyi*; Pesty 2: 339b), în limba română literară folosindu-se substantivul *fasole*. S-au păstrat nume de plante specifice reliefului de luncă în hidronimele *Valea Rogozele*, *Vale Treszti*, *V. Bruszturi*, *Valea Omeagului*, idee subliniată și prin substantivele colective *aluniș* (*Valtsele Alunyisuluj*) și *afiniș* (*Pârâul Afinișului*).

Toponimele și-au lăsat amprenta și în numele apelor care străbat zonele rezidențiale sau teritoriile din apropierea lor. În hidronimele *Ghirolt* (ANAR.), *Vârzari* (ANAR.), *Zerind* (ANAR.) figurează nume de localități simple. De cele mai multe ori, aceste nume

de apă inițial au fost compuse, ajungând în forma actuală prin elipsă sau prin renunțarea la partea de bază ca urmare a economiei de limbaj din conversațiile de zi cu zi. În toponimele *Bănești* (ANAR.), *Dicănești* (ANAR.), *Mihăești* (ANAR.), *Uibărești* (ANAR.) se observă sufixul *-eni* care formează oiconime de la antroponime, apele primind numele după cel al localității: *Prăvăleni* (ANAR.), *Păiușeni* (ANAR.), *Briheni* (ANAR.). Există de asemenea hidronime care se termină în sufixul *-eni*, *Corbeni* (< *Sastelke*) și *Gălășeni* (< *Gálosháza*), formate din traducerea în română a oiconimelor maghiare. În corpusul analizat, apar și hidronime care provin din substantive comune care denumesc clădiri, acestea fiind așezate lângă apele în discuție. Râul denumit Șteaza (ANAR.), pe baza etimonului român șteaza, a servit probabil la funcționarea morilor. Și alte clădiri au putut constitui un reper în alegerea numelui: *Palincăria* (ANAR.), *Casele* (ANAR.), ultimul având articolul de plural *-le*.

Pentru o mai mare diversitate, printre lexemele care simbolizează construcții, se numără și *Valea Cetății*. Legături strânse între construcție și apă se remarcă în hidronimele *Vale la Pogyej* (< *podea*, ETH 10 / A.: 101), *Valeo Podu* (HM3) sau *Valea Pontului* (< *pon-ton*, ANAR) și *La Vale Gatului* care conține cuvântul maghiar *gát* „baraj” (ETH. 3.: 226). Zona de pe partea dreaptă a Crișului Negru a fost un important centru al industriei miniere din epoca romană până în epoca modernă, fapt reliefat de numeroase nume de apă (*Valea Cohului*, *Valea Mineii*, ANAR.). Interesant este că în hidronimele prezentate apar serii sinonimice (cf. sinonimele *asă* și *colibă*) sau antonimice. Nume de instrumente s-au păstrat în hidronimul *Szuliczsa* (Hunfalvy 2: 390) < *suliță*, în timp ce în *Hurez* (ANAR.) găsim cuvântul maghiar *halrács* (> rom. *horeț*) „de obicei coș de răchită folosit pentru uscarea păstrăvului” (DEX), lexem care a dobândit statutul de nume propriu. Apar și hidronime compuse care denotă relația dintre tipul cursului de apă și o anumită caracteristică, ca în modelul *Pârâul Cuților* (ANAR.), deși în acest caz nu putem exclude posibilitatea ca originea numelui să fie extrasă din materialul de lucru de atunci, dacă luăm în considerare faptul că pietrele de șlefuit au fost obținute din pietrele râurilor din zonă. Aceleași hidronim ar putea fi dat prin referire la numele de familie românesc *Cuț* (DOR. 254), fiind astfel ilustrate relațiile de proprietate. Hidronimia a conservat și nume comune referitoare la obiecte: *Pârâul Custurii* are la bază cuvântul rom. *custură*, care a fost preluat și în limba maghiară sub forma *kusztora* (TESz).

Hidronimele ce conțin nume de persoane ne oferă informații despre populația din zonele în care le-am înregistrat. Aceste nume sunt variate, dar, totodată, nu reprezintă un criteriu clar în stabilirea unor subclase ale acestui tip de hidronime, deoarece acestea au primit numele fie de la proprietarul apei, fie de la persoane care dețineau pământul străbătut de fluviu, fie de la arendaș, dacă a fost primit în arendă. Grupul de hidronime formate din nume de persoane este destul de mare (30). Putem enumera aici hidronime simple formate din nume de familie, deși uneori este greu de stabilit dacă acestea provin din nume de familie sau prenume, deoarece prenumele, în timp, a devenit nume de familie. Hidronimele românești simple pot fi formate din antroponime de origine slavă (*Baldovin*, *Demetriu*, *Dotmir*, *Vlad*), dar și din nume de persoane de origine maghiară (*Mateieș*), respectiv articolat (*Jighii* < *Zsiga*) și de sorginte germană (*Honțisorii* < *Hans*). Hidronimele formate prin derivare de la antroponime sunt identificate în forme variate în corpus. În hidronimele *Măguran* (ANAR.), apare sufixul *-an/-ean* cu ajutorul căruia se formează nume de familie. Denumirile *Drăgoșenilor* (AtLR.), *Terigarilor*, (HUNFALVY 2: 389) și *Mihuștenilor*

(ETH. 10/B: 696) sunt articulate la plural, articolul de genitiv indicând statutul de posesie. Diminutivele sunt implicate în acele procese de denominație în care de la un hidronim principal provenit din antroponim derivă numele unui afluent. De exemplu, s-a putut forma pe baza antroponimului *Zârna* (cf. sl. *семя* „sămânță”; DOR: 415; IORGU: 499) hidronimul *Zârna* (Decei 1989: 162; AtlR.) și apoi *Zârnișoara* (ANAR.), dar nu putem exclude nici numele plantei *zârnă* (*Solanum nigrum*) (DER). Putem detecta suprapuneri între nume de persoane și etnonime, deoarece forma de nume comun a numelui propriu a contribuit la denominare; de exemplu, hidronimul *Hans* din ger. *Hans*, cuvântul românesc fiind *honț* „porecla sașilor ardeleni” < *Hans* (DER).

Este interesant că în cazul hidronimelor care au la bază nume de animale acvatice, am înregistrat un singur exemplu, *Cârligate* (ANAR.), apelativul indică un nume de animal și totodată un nume de plantă (*Polygonum bistorta*) (DEX). Într-o mai mare măsură se remarcă apariția hidronimelor care au la bază nume de animale cu copite. Între acestea apar și hidronime care preiau numele unor dealuri formate de la apelative referitoare la faună, dar stabilirea ordinii exacte de preluare a numelui nu este posibilă. În hidronimul *Capra* (ANAR.) apare lexemul *capra*, termen remarcat și în numele dealului apropiat de râu (*Dealul Caprei*, AtlR). Referitor la numele de păsări, întâlnim hidronime care se referă la același nume, fie simplu, fie derivat: șoim apare în hidronimia Crișului Repede sub forma Șoimu (ANAR.), iar Șoimul (ANAR.) și Șoimuș (ANAR.) sunt afluenți ai Crișului Negru, în timp ce în bazinul Crișului Alb am înregistrat Șoimuș (ANAR.) și Șoimaș (ANAR.). În ceea ce privește morfologia numerelor amintite, putem observa că structura cuvântului este modificată prin atașarea unor sufixe. Numele unui animal sălbatic se remarcă în denumirea Șerpoasa (ANAR.), care apare doar o singură dată. Locurile din apropierea apelor, zonele mlăștinoase, teritoriile cu faună bogată sunt pe placul șerpilor. În structura hidronimelor românești, nu regăsim apelative referitoare la amfibieni, spre deosebire de reptile. Existența animalelor se leagă tot de apă, fapt subliniat și de indicele cantitativ al hidronimelor, deoarece în structura materialului cules se regăsesc apelative care denumesc majoritatea animalelor specifice regiunii Crișului. În structurile acestea de S+C putem găsi nume de animale domestice și sălbatic, nume de mamifere și păsări, respectiv, în număr mai redus, nume de reptile și de pești. Se întâlnesc, în număr mai mare, hidronime formate din numele păsărilor sălbatice, într-o gamă destul de variată. Astfel, am înregistrat trei nume de ape în care apare cuvântul *corb* (*Valea Corbului*; HF.), două hidronime formate de la *uliu* (*Valea Uliului*; HF., ANAR.), o singură dată *vultur* (*Aria Vulturilor*; ANAR.), *cioară* (*Fintina Ciorii*; Pesty 1: 352a), și *urzicar* (*Valea Urzicarilor*; ANAR.). Dintre hidronimele cu referire la mamifere sălbatice, cele în a căror structură apare substantivul *lup* sunt preponderente (*Valea Lupului*), după care urmează cele formate cu apelativul *urs* (*Valea Ursului*), respectiv un singur nume format de la *cerb* (*Valea Cerbului*; ANAR.). Hidronimele referitoare la pești sunt reduse numeric (*Pârâul Păstrăvilor*; Decei 1989: 161), aspect destul de surprinzător, dar care, în același timp, subliniază faptul că importanța existenței florei și a faunei din jurul apei prezentă o motivație mai puternică față de aceste animale, pentru care elementul esențial este apa. În materialul analizat apar și nume de animale domestice, dar este de subliniat faptul că, în ceea ce privește poziționarea, totul se leagă de zona de periferie. În total, lexemul *bou* (*Valea Boului*; HF.) apare în cinci hidronime, indicând rolul apei de sursă de adăpare. În număr mic, apare și lexemul *vacă* (*Valea Vacii*; HF.). Pe lângă animalele domestice

corpolute cu copite, apar în unele hidronime și numele animalelor cu copite biongulate și anume *porc* (*Valea Porcului*; HI.) și *oaie* (*Valea Oii*; Pesty 1: 254a).

Hidronime cu vădită funcție de desemnare

În acest caz, la bază stă întotdeauna un toponim, rolul – încorporat într-un nume nou – este același ca și înțelesul original al toponimului: aluzie față de denotat (Hoffmann 2007: 58). Prin această formare a toponimelor pe baza modelului tipologic, în structura hidronimelor sunt cuprinse părți de nume cu funcție de denominator. Astfel, numele de ape pot avea una sau două părți; în cazul celor compuse se remarcă fie un apelativ care denotă o particularitate (C+D), fie un apelativ cu funcție de denotator al tipului de curgere (S+D). În cele mai multe cazuri, numele provenite din limbi străine, pentru care putem găsi nenumărate exemple în corpusul de date analizat, au funcția de desemnare. Pe lângă hidronimele maghiare și slave, hidronimele românești reprezintă un număr respectabil (817) în arealul cercetat. În cadrul acestei categorii semantice, numele cu rol de desemnare alcătuiesc 17,3% dintre hidronimele simple, iar cele compuse S+D doar 10% și 0,2% cele C+D.

Conștientizarea semantică a actului de numire și relația dintre structura sonoră a semnelor lingvistice și înțeles, în timp, devine opacă, astfel încât coerența lor este perturbată (Kiss 2012a: 85). De multe ori, pentru eliminarea acestei incertitudini se alcătuiesc nume noi prin asocierea rădăcinii numelui existent cu un apelativ entopic. Se remarcă această tendință mai ales în cazul numelor românești. Dar, mai întâi, să analizăm numele cu funcție de desemnare, alcătuite dintr-un singur element. Cu această funcție, în cea mai mare parte, sunt hidronimele luate din baza de date maghiare. În cazul numelor simple, se pot distinge două modalități de prezentare: în prima, am inclus acele nume care provin din limba maghiară, dar în limba română au suferit anumite modificări de sunet, iar în a doua – pe acelea care s-au completat cu sufix român.

Concluzii

Categoriile funcțional-semantice ale hidronimelor din bazinul celor trei Crișuri au fost prezentate pe baza modelului de analiză propus de István Hoffmann. Din materialul complet de 2100 de hidronime, în lucrare am analizat doar numele românești (817). 22,3% din hidronimele românești simple au la bază apelative referitoare la tipul cursului de apă. Acest model structural se regăsește cel mai bine pe partea stângă a Crișului Repede și pe partea dreaptă a Crișului Negru, cuprinzând zonele românizate. Denumirile în limba română sunt mai puțin numeroase în bazinele râurilor Ier, Barcău și pe partea dreaptă a Crișului Repede. Este interesant de reliefat aria de răspândire a numelor cu funcție de desemnare. Proporția de 17,3% a numelor românești ajunge la limita maximă în hidronimele din partea dreaptă a Crișului Negru, iar limita inferioară se asociază numelor cu funcție de caracteristică, în bazinele Ierului, Barcăului și în partea dreaptă a Crișului Repede. În regiunea Crișurilor, în număr mare sunt acele nume care indică o caracteristică a apei. Se poate observa o curbă, evoluând din nord către sud, care arată creșterea numărului hidronimelor de acest tip; această valoare atinge numărul maxim pe partea stângă a Crișului Repede și pe partea dreaptă a Crișului Negru, după care pe partea stângă a Crișului Negru și pe ambele părți ale Crișului Alb, hidronimele de acest tip se egalizează.

Numele compuse denotă, de altfel, un rezultat interesant. Tipul de structură S+C ajunge la proporții maxime: distribuția hidronimelor românești de acest tip în bazinul Crișurilor este 48,2%. Numele formate după modelul S+C sunt preponderente pe partea dreaptă a Crișului Negru, în timp ce în bazinele râurilor Ier, Barcău și Crișul Repede sunt mai slab reprezentate (Kiss 2012b: 95). Hidronimele având structura S+D pot fi găsite în datele românești în proporție de 10%, în timp ce în cazul datelor maghiare cel puțin de trei ori mai mult, observând o pondere de 33%. În cazul acestora, numele deja existente s-au completat cu apelative entopice (de ex. *Rogozele* > *Valea Rogozele*). Din punct de vedere structural, în număr mai mare, găsim nume ale afluenților de dreapta ai Crișului Negru care conțin părți cu funcție de desemnare și indicatori ai tipului de curs, în raport cu afluenții râurilor Ier și Barcău. De asemenea, aceeași observație se poate face și pentru partea dreaptă a Crișului Repede, unde aceste alcătuirii de nume sunt formațiuni mai puțin distincte.

Analiza funcțional-semantică prezentată mai sus a avut la bază nume românești ale afluenților din bazinul Crișurilor. Distribuirea zonală și cronologică a numelor maghiare și române este perfect conturată prin comparații între cronologie, regiune și grupuri lingvistice, remarcându-se răspândirea numelor maghiare în bazinele râurilor Ier, Barcău și în partea dreaptă a Crișului Repede, dar și expansiunea puternică a limbii române pe partea stângă a Crișului Repede, respectiv pe partea dreaptă a Crișului Negru.

Bibliografie

- ANAR. = *Administrația Națională „Apele Române” – Cadastrul Apelor*. București, 1971.
- AtLR. = *Atlas rutier – România*. 1981. București: Editura Sport-Turism, Direcția Topografică Militară.
- DER = Ciorănescu, Al. 2007. *Dicționar etimologic al limbii române*. București: Editura Saeculum.
- DEX = *Dicționar explicativ al limbii române*. 2012. București: Editura Univers Enciclopedic Gold.
- DOR = Constantinescu, N. A. 1963. *Dicționar onomastic românesc*. București: Editura Academiei.
- FNESz⁴. = Kiss, L. 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, vol. 1–2. Budapesta: Editura Akadémiai.
- ETH. 3. = Szabó T., A. 2002. *Erdélyi történeti helynévgyűjtése*, vol. 3. *Județul Sălaj*. 2002. Budapesta: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- ETH. 10. = Szabó T., A. 2010. *Erdélyi történeti helynévgyűjtése*, vol. 10/A–C. *Județul Cluj*. M. Hajdú, J. Bárh M. și J. N. Fodor (eds.). Budapesta: Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- HM2. = *Harta Militară Austro-Ungară 2. A Magyar királyság és a Temesi bánóság nagyfelbontású, színes térképei. 1819–1869*. Budapesta: Arcanum Adatbázis Kft. 2005. DVD.
- HM3. = *Harta Militară Austro-Ungară 3. 1869–1887, A Magyar Szent Korona Országai 1: 75.000*. Budapesta: Arcanum Adatbázis Kft. 2007. DVD.
- Hoffmann, I. 1999. A helynevek rendszerének nyelvi leírásához. *Magyar Nyelvjárások* 37: 207–216. Debretin: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- Hoffmann, I. 2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Debretin: Editura Tinta.
- Hunfalvy, J. 1863. *A Magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása*, vol. 1–3. Budapesta: Tipografia Emich Gusztáv.
- Jordan, I. 1983. *Dicționar al numelor de familie românești*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Kelemen, B. 1964. *Román-magyar szótár*. București: Editura Științifică.
- Kiss, M. 2009. Toponimele din Transilvania în culegerile lui Frigyes Pesty și Attila Szabó T. În *Lucrările celui de Al Doilea Simpozion Internațional de Lingvistică 28–29 noiembrie 2008*, N. Saramandu, M. Nevaci și C. I. Radu (eds.), 107–113. București: Editura Universității din București.

- Kiss, M. 2012a. A Körösök magyar vízneveinek funkcionális-szemantikai elemzése. In *Helynévtörténeti tanulmányok*. 8, I. Hoffmann și V. Tóth (eds.), 81–99. Debrețin: Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- Kiss, M. 2012b. Nyelvi érintkezések a víznevek tükrében az Érmellék területén. *Névtani Értesítő* 34: 93–100. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság și ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete.
- Pesty, F. 1864. *Bihar vármegye I–II*. I. Hoffmann și T. Kis (eds.) 1996, 1998. Debrețin: A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 65.
- TESz. = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1967–1976. L. Benkő (ed.). Vol. 1–4. Budapest: Editura Akadémiai.